

**Полтавська академія неперервної освіти
ім. М. В. Остроградського**

**M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy
of Continuous Education**

**ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України**

**SHEI “University of Education management” of the National
Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine**

**Розвиток гуманістичних ідей
у неперервній освіті:
від Григорія Сковороди до сучасного
педагога-новатора**

**Development of humanistic ideas:
from Grigory Skovoroda to the modern
teacher-innovator in the system of
continuous education**

**Колективна наукова
монографія**

**Полтава–Київ, 2023
ПАНО ім. М. В. Остроградського**

УДК 1(477)(092)Сковорода

Онтологічний підхід до розуміння особистості у науковій спадщині Григорія Сковороди

Шевчук Вікторія Валентинівна,

кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти, Полтавська академія неперервної освіти

ім. М. В. Остроградського

Shevchuk Victoriia,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogical Mastery and Inclusive Education,

M.V. Ostrohradskyyi Poltava Academy of Continuous Education

E-mail: viktoriiashevchuk@pano.pl.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7101-7617>

Анотація. З точки зору онтологічного підходу аналізується розуміння Григорієм Сковородою феноменів «трьох світів і двох натур», «серця», як духовно-емоційного регулятора життя особистості, як психічної детермінанти перцептивного досвіду та мисленнєвої діяльності. Окрім того, розкрито сутність процесів пізнання та самопізнання; розширено розуміння щастя і шляхів його досягнення; висвітлено психологічні аспекти концепції «сродності» та природовідповідності.

Ключові слова: сродність, серце, природовідповідність, пізнання, самопізнання, онтологія, мікрокосм, макрокосм, символічний світ.

Ontological approach to understanding personality in the scientific heritage of Hryhorii Skovoroda

Abstract. The article analyzes Hryhorii Skovoroda's understanding of the phenomena of “three worlds and two natures”, “heart” as a spiritual and emotional regulator of an individual's life, as a mental determinant of perceptual experience and thinking activity, from the point of view of an ontological approach. In addition, the essence of the processes of knowledge and self-knowledge is revealed; the understanding of happiness and ways to achieve it is expanded; the psychological aspects of the concept of “congeniality” and conformity to nature are highlighted.

Key words: congeniality, heart, conformity to nature, knowledge, self-knowledge, ontology, microcosm, macrocosm, symbolic world.

Постановка проблеми, її актуальність. В умовах формування сучасної вітчизняної науки аналіз досвіду минулого є необхідним і важливим. Лише через пізнання наукової спадщини відомих особистостей можна визначити сучасні завдання розвитку духовної культури нації.

Важлива роль у цьому належить філософу, письменнику, поету, педагогу та великому гуманісту, «українському Сократу» Григорію Сковороді, якого відносять до типових представників української просвітницької філософії XVIII століття.

Життя і творчість Григорія Сковороди є прикладом гармонійної єдності власної філософської системи з обраним ним способом життя. Образ мандрівного філософа, філософа-аскета сприймається впродовж уже багатьох

покоління українців як ідеал мудрої людини, яка прагнула навчити свій народ бути щасливим.

Григорій Сковорода – колоритна постать, народний мислитель і просвітитель, шлях якого є неповторним, а праці належать до вагомих духовних надбань країни. Три століття тому він освітив шляхи розвитку нашої нації та окреслив найважливіші риси її ментальності – «єдність трьох світів і двох натур», «сродну» працю, «філософію серця».

Кожне покоління, звертаючись до його ідей, заново відкриває для себе їхню сутність. Світоглядні позиції Г. Сковороди є значущими й сьогодні, оскільки проблеми щастя, самопізнання, самовдосконалення дотепер залишаються гострими та актуальними.

Підвищення ролі та значення науки, зростання її суспільного авторитету висуває нові вимоги до досліджень у сфері її історії та визначення перспектив подальшого розвитку.

Потреба в осмисленні духовної спадщини зумовлює необхідність вивчення історії розвитку вітчизняної наукової думки. Результати таких розвідок не обмежуються лише інформацією про погляди вчених, але й вказують на місце вітчизняної науки в контексті світових інтелектуальних надбань, її загальні та особливі риси. Вивчення розвитку історії науки є органічним складником дослідницької діяльності, оскільки саме через призму минулого можна з'ясувати особливості сучасного її стану та простежити тенденції розвитку [7, с. 6].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Культурологічні, педагогічні, психологічні та філософські аспекти наукової творчості Григорія Сковороди досліджували у своїх працях Д. Багалій, О. Боровицька, Г. Васянович, Л. Вовкочин, Я. Возняк, Д. Герцюк, Є. Глива, С. Захаренко, Н. Іванова, Г. Ільїн, Н. Кабусь, Н. Кавалерова, Х. Калагурка, М. Кашуба, І. Кметь, Л. Ковальчук, П. Кононенко, Д. Костюк, Р. Михайлишин, О. Мишанич, В. Онищенко, С. Новосад, І. Пільчук, І. Покотило, О. Попова, Н. Путіловська, Т. Равчина, П. Сікорський, Л. Ушкалов, Н. Філатова, С. Черепанова, Д. Чижевський, М. Швед, В. Шевчук, В. Шмаргун, Л. Штефан, М. Яворський та ін.

Дослідники наукової спадщини мислителя, зокрема С. Новосад та Н. Путіловська, стверджують, що його вчення є метатеорією, тобто цілісною світоглядною системою, що сприяє осмисленому буттю особистості. Метатеорія відображає взаємозв'язки між теорією пізнання трьох світів і двох натур, теорією самопізнання і формування істинної людини, ідеєю «сродності», філософією серця, проблемою пошуку щастя [5, с. 65].

Філософські погляди Григорія Сковороди висвітлені у працях Ю. Барабаша, Д. Багалія, М. Братасюк, Г. Васяновича, М. Возняка, І. Головахи, П. Житецького, І. Захара, Ф. Зеленогорського, І. Іваня, П. Клепатського, Д. Козія, А. Котовича, О. Марченка, А. Мудрика, В. Петрова, М. Скрипник, М. Сич, І. Стогнія, Д. Чижевського та ін.

Розуміння Г. Сковородою категорії «сродної праці» аналізували Ю. Барабаш, Н. Боровицька, Я. Возняк, Г. Волинка, Г. Каплан, Б. Кульчицький, Ф. Медвідь, А. Мудрик, В. Нічик, Г. Паласюк, Н. Пилип'юк, Л. Рижак,

М. Рогович, М. Сич, Л. Ушкалов, Ю. Федів, С. Шереда.

Вплив «філософії серця» Г. Сковороди на розвиток гуманістичних засад досліджували В. Білецька, Г. Васянович, С. Вільчинська, Н. Добрянська, О. Казакова, В. Костенко, Р. Онуфрив, Р. Орендарчук, В. Савельєв, Н. Сидоренко, Д. Слободянюк, І. Толстов, І. Шалишкіна.

Означені положення становлять основу онтологічного підходу до розуміння особистості та потребують глибокого осмислення та реалізації.

Мета статті: проаналізувати онтологічний підхід до розуміння особистості у науковій спадщині Григорія Сковороди.

Завдання роботи: розкрити поняття «сродна праця»; проаналізувати співвідношення макрокосму, мікркосму, символічного світу та двох натур; охарактеризувати розуміння природи людини як єдності «духу» та «плоті», «серця та тіла»; висвітлити особливості пізнання та самопізнання особистості.

Викладення основного матеріалу дослідження. Зміст поняття «онтологія» розкриває основи та витoki всього існуючого, найзагальніші принципи буття світу, людини та суспільства. У понятті «онтологія» знаходить відображення особливості цих першооснов, що існують об'єктивно, тобто незалежно від людини та її свідомості.

Основна проблема, якою переймався Г. Сковорода, це те, як людині прожити в світі.

Але для того, щоб вирішувати цю ділему, варто хоча б у загальних рисах окреслити цей світ. Мислитель розглядав навколишню реальність як три взаємопов'язані світи: макрокосм, мікркосм і символічний світ (Біблія). Найповніше дана концепція викладена у діалозі «Потоп зміїний». Перший світ – це природа, «макркосмос», всезагальний і населений, де живе все народжене. Другий – це суспільство та людина, або «мікркосмос», третій світ – це світ символів, або Біблія [6].

Кожен із цих світів складається з двох натур – видимої й невидимої. «Видима називається створіння, а невидима – Бог. Ця невидима натура пронизує й утримує всі створіння, скрізь і завжди була, є й буде» [там само, с. 85].

Уперше теорія «двох натур» була висловлена Г. Сковородою у творі «Вхідні двері до християнського добродія», а пізніше ця думка набула розвитку у творі «Бесіда, названа Двоє». Тут мислитель чітко поділяє весь світ на два світи: на світ зовнішній, матеріальний і світ внутрішній, духовний: «потрібно скрізь бачити двох: світ і світ, тіло і тіло, людина і людина, – двоє в одному й одне у двох, нероздільно» [7, с. 116].

У творі «Вхідні двері до християнської добродієності» є такі міркування Г. Сковороди: «Увесь світ складається із двох натур: одна – видима (творіння); друга – невидима (Бог). Ця невидима натура або Бог пронизує й утримує все творене. Наприклад, тіло людське видно, а пронизуючий й утримуючий його розум не видно» [1, с. 115].

Отже, в онтології Г. Сковороди невидимий світ (Бог) є первинним: Бог не лише створив видимий світ, він його пронизує й утримує. Г. Сковорода зазначає, що «ця то блаженніша натура, чи дух, весь світ, немов машинна

вмілість годинникову на вежі машину в рух приводить і, за прикладом отця-опікуна, сама є буттям усьому створеному. Сама одушевлює, годує, розпоряджається, налагоджує, захищає й по своїй волі, яка є всезагальним законом, або статутом, зветься, знову в грубу матерію, або в багно, перетворює, а ми це називаємо смертю» [там само, с. 116]. У таких ідеях дехто з дослідників вбачає пантеїзм (ототожнення Бога та природи).

Проблема людини займала центральне місце у поглядах Г. Сковороди. На його думку, вона виступає не просто частиною природи, а являє собою маленький світ – мікрокосмос і є початком усього.

Згідно з ученням мислителя, людина має дві частини або природи: «дух і плоть», «серце і тіло», «дві людини в одній», «пан та слуга». «Є тіло земляне і є тіло духовне, заповітне, вічне» [6, с. 82].

Матеріальне, тілесне буття для мислителя є лише «тінню». Фізичне («тіло») в людині передує психічному («душі») і є умовою її діяльності, причому вони не тотожні. Душа – це світ почуттів, переживань, думок і розуму, а сам процес мислення – неперервний рух душі. Така інтегрована єдність думок і почуттів, на думку мислителя, й утворює серце людини.

Стверджуючи залежність у людині між психічним і фізичним, Г. Сковорода виступав проти їхнього ототожнювання. Останнє передбачає заперечення свідомого, що відрізняє людину від тварини, завдяки чому вона здатна оволодіти власною фізичною природою, керувати своїми емоціями.

Для визначення у людини фізичного та психічного мислитель користується традиційними термінами «тіло» й «душа». Під поняттям «душа» він розумів світ почуттів і переживань людини, її розум і думки, образно називаючи думки крилами душі, а процес мислення – неперервним її порухом. Увесь склад думок і почуттів людини Г. Сковороди називає її серцем. Терміни «душа», «розум», «серце» у філософа не виключають один одного, оскільки всебічно розкривають психічне життя людини. Але частіше для духовного світу людини мислитель використовує поняття «серце», яке характеризує як «корень и существо», «главу всему». У своїх творах він висловлював також точку зору, згідно з якою головним у людині є думка, тобто розум. При цьому мислитель допускав правомірність ототожнювання думки і серця: «... А що є серце, якщо не душа? Що є душа, якщо не бездонна безодня наших думок? Що є думка, якщо не корінь, сім'я і зерно всього нашого тіла, всієї нашої крові, всієї нашої тілесної машини» [там само].

Г. Сковорода припускав, що сферу свідомого та духовного життя людини можна назвати «внутрішнім світом, у якому розрізняв дві зони: психологічну та кордоцентричну. Вбачаючи в першій сферу духовного, інтелектуального, свідомого життя, сферу поверхневої свідомості, на яку впливають соціальні умови повсякденного життя і яка є цариною душі. Поверхнева свідомість збігається з явищем суб'єкта й заслуговує назви феноменального «я», емпіричного «я» або просторово-часового психологічного «я». Духовна площина – це результат мислення смертних, це площина «протиставлень», у якій людина може сприймати інформацію [там само]. Мислитель другу зону внутрішнього

життя, яка існує поза безпосереднім психосоматичним досвідом називає «серцем». Це царина глибинного розуміння на відміну від поверхневого розуміння внутрішнього життя [там само].

Г. Сковорода звертає увагу на те, що серце – це точка, центр, середовище, орієнтир людської душі. Воно не існує в просторі, але є в людській істоті. Тіло є символом людського розуму, а в серці виявляється уся людина. Тіло виявляється через розум, а розумові потрібне тіло, щоб проявити конкретну дію, але цей прояв здійснюється в гармонії кордоцентричної єдності всієї людини. Людське тіло – це тілесність людського розуму. Г. Сковорода розумів серце, як сферу підсвідомого. «Думки в серці та серце з ними, як із крилами. Але серце невидне» [там само].

Оскільки невидиме (Бог) існує скрізь, а мікрокосм (людина) гармонійно взаємодіє з макрокосмом і відтворює в собі його особливості, то людина є центром, де сходяться всі проблеми життя, діяльності, пізнання. Самопізнання (богопізнання) – ключ до розкриття всіх таємниць світу і самої людини. Людина повинна знайти в серці основу пізнання і життя.

У діалозі «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе» Г. Сковорода говорить: «... якщо хочемо виміряти небо, землю й море, то ми повинні змірити себе самих. А якщо нашої, всередині нас, міри не знайдемо, то чим можемо виміряти? А не вимірявши спершу себе, яка користь знати міру в інших створіннях?» [там само].

Інструментом пізнання є людське серце, у якому повинні з'єднатися розум, віра і воля людини. «Початок вічного відчуття залежить від того, щоб спершу пізнати самого себе, прозріти заховану у тілі своєму вічність і наче іскру у попелі своєму викопати. Світло премудрості тоді входить у душу, коли людина два ества пізнає: тлінне й вічне» [там само, с. 466].

Самопізнання, з погляду Г. Сковороди, не може бути інтелектуальним актом, вона втрачає гносеологічний характер. Пізнати самого себе – значить насамперед розібратися у своїх діях і вчинках, у своїх думках, почуттях і бажаннях, знайти «корень, откуда все произрастает», пізнати свої здібності та схильності. Самопізнання, самовдосконалення людини – це шлях до щастя, а щасливим може бути лише той, хто пізнав себе самого, розпізнав свою спорідненість, прихильність до певного виду життєдіяльності. Пізнання себе самої, своїх позитивних і негативних рис є необхідною передумовою правильного вибору особистістю свого успішного та щасливого життєвого шляху. Самопізнання пов'язано із пізнанням інших людей, оскільки у природі кожної людини діють закони, яким підлягає людська природа взагалі, тому Г. Сковорода закликав пізнавати інших людей, навчатися на їх досвіді для того, щоб самого себе краще зрозуміти. Усвідомлення себе – не самоціль, а лише етап на шляху до самореалізації, необхідна передумова щастя. Немає людини, зауважував Г. Сковорода, яка б не прагнула до щастя. Бути щасливою – найвище бажання кожної людини. Проте, хоч усі шукають щастя, але переважна більшість із них нещаслива [8, с. 189].

Справжнє щастя не в маєтках, не в багатстві, не в чинах, не в чужих краях, не за морями та не в потойбічному світі, про який говорять теологи, а його треба

шукати «всередині нас самих», в «здоров'ї духа, душевному мирі та веселості серця», які настають тоді, коли людина живе в порозумінні із природою, тобто відповідно до своїх здібностей і нахилів. Щастя – це не бездіяльність, не сон, а «сродна праця», суспільнокориста діяльність, що відповідає здібностям кожної людини. «Не можна знайти щастя поза собою. Істинне щастя всередині нас є» [3, с. 216].

У трактаті «Розмова п'яти подорожніх...» Г. Сковорода намагається дати свій рецепт досягнення щастя, дистанціювавшись від зовнішнього світу й зосередившись на внутрішньому світі людини: «Наше істинне щастя живе у внутрішньому серці нашого світу... Тілесне здоров'я є ніщо інше, як рівновага і згода вогню, води, повітря і землі, а приборкання бунтівних думок є здоров'я душі й життя вічне» [7, с. 120].

Проте зосередження на внутрішньому світі людини, «внутрішня робота», що веде до щастя, не означає бездіяльності в зовнішньому світі. Навпаки, природа, тобто божественна натура, запалює людину до праці в цьому світі, аби сплести «вінець радості» Творцеві.

«Звідки ж народиться труд, якщо немає бажання й настирливості? – пише Г.Сковорода. – Де ж візьметься бажання без природи? Природа всьому є початкова причина й рушійна сила. Вона є матір'ю бажання. Бажання ж – започаткування, схильність і рух. Воно прагне до праці й радіє з неї, як зі свого сина. Праця є живий і невсипущий рух усієї машини, доки не довершиться справа, що сплітає творцеві своєму вінець радості. Природа запалює до діла і укріплює в праці, роблячи працю солодкою» [6].

Г. Сковорода також дає образне визначення «солодкості праці»: «Я... дивлюся із задоволенням, який солодкий труд трудівникові, якщо він природний. Як весело жене зайця хорт! Як насолоджується трудом бджола, збираючи мед! До того народжена вона. О Боже мій! Яка солодка з тобою найгірша праця» [1, с. 117].

У цих міркуваннях можна побачити принцип «У-вей», що утвердився у філософії даосизму. Звісно, український мислитель навряд чи був знайомий з китайською філософією, але паралелі прослідковуються. В обох випадках акцент робиться на тому, що діяльність тобто праця має бути природною.

Жити людині у щасті, за Г. Сковородою, є законом природи. Тому пізнання людського серця та наповнення його людяністю як основою «спорідненості» є, на його думку, єдиним шляхом до загального істинного щастя. Важливою умовою справжнього щастя він вважав дружбу, яка ґрунтується на спільних духовних інтересах і високих моральних якостей людей. Виникнення і зміцнення дружби має місце в цілеспрямованій діяльності [7, с. 120].

Ядром наукової творчості Г. Сковороди є теорія «сродності», як основи реалізації особистості та її духовного розвитку загалом. Згідно з твердженням Г. Сковороди, «сродна праця» є водночас і потребою людського тіла, і потребою духовною, адже вона звеселяє дух, приносить задоволення і насолоду. «Сродна діяльність» обоюдно корисна як і для того, хто знайшов своє покликання, так і для суспільства загалом. Цією єдністю суспільного та особистісного «сродна

праця» відрізняється від праці, що обирається випадково або з корисливих міркувань [2, с. 28].

Якщо людина хоче бути щасливою, то праця, якою вона займається, має відповідати еству людини, бути сродною. Правда, багато хто цього не розуміє й займається тим, чим їм не варто займатися. Це веде до нещастя. У творі «Розмова, звана *Алфавіт*, чи Буквар *світу*» Г. Сковорода вказує на чинники, які гублять людей: «Найперший ганок та передухіддя, що веде до пагуби, і найперша навичка, наче буквар, що вчить нас бути противною Богові, є така:

А. Входить у неспоріднену статть.

Б. Мати посаду, супротивну природі.

В. Вчитися тому, до чого не зроджений.

Г. Дружити з тими, до яких не є народжений.

Ці доріжки – питомий для нещастя шлях [1, с. 118].

Г. Сковорода виходив з того, що світ різноманітний і люди теж різні. Суспільство, на його думку, нагадує машину. «У ньому непорозуміння бувають тоді, коли його частини відступають від того до чого вони майстром зроблені» [там само, с. 119].

Кожна людина мала б знайти місце в світі й зайнятися тим, що їй «прописала» природа. Звісно, для цього треба пізнати себе.

Філософ викладає теорію сродної праці, вдаючись при цьому до ідеї «нерівної рівності»: «Потрібно тільки пізнати себе, хто для чого народжений. Краще бути натуральним котом, ніж з ослиною природою левом. Природа виявляє більше вмілості, виліплюючи фігуру мурашки, ніж слона, і дивніший царства божого промисел можна побачити у бджолиних роях, ніж у стадах овець і волів. Бог подібний багатому фонтану, який наповнює різні посудини за їхнім об'ємом. Над фонтаном напис такий: «Нерівна всім рівність» [6].

Із теорії гармонійної взаємодії трьох світів з'являється проблема розвитку гармонійної особистості, яка виступає ідеалом різнобічно розвиненої людини. Гармонійна особистість – це людина, яка перебуває в єдності зі світом, людьми та сама з собою. Структура особистості набуває гармонійності не у зв'язку з розвитком усіх рис, а внаслідок максимального вдосконалення тих здібностей людини, що утворюють домінуючу спрямованість її особистості, роблять змістовним життя та діяльність.

Г. Сковорода дуже ґрунтовно трактує формування особистості. Для нього важлива духовність людини. Найважливіше, що він пропонує, – це прообраз людини, достойної зватися «людиною». Він зазначає, що людина, для того, щоб «зберегти» власну ідентичність, повинна дослухатися до «голосу» власного «серця» та відкидати вплив «земного пороку», «лжепророцтва» та «тілесні спокуси». І батьки, і педагоги мають розвивати природні здібності дитини, тобто, бути помічниками природи. «Усяка справа, згідно з Г. Сковородою, має успіх, коли їй сприяє природа. Лише не заважай їй а коли можеш, усувай перешкоди та ніби прочищай їй шлях: воістину, вона все зробить чисто й удатно. Клубок сам собою покотиться з гори, забери тільки камінь, що йому заважає». У даній цитаті сконцентрований закон правильного виховання та «перевиховання», який досягається в процесі психотерапії. Г. Сковорода вірить, що у кожній людині від

часу її самоусвідомлення, існує та, з дозволу людини, діє голос Творця, голос совісті, який завжди спрямовує її на правильний шлях, а тому він зазначає, що не потрібно вчити «яблуню родити яблука: вже природа сама її навчила. Бережи її лише від свиней...» [4, с. 234].

Висновок. Отже, метою життя особистості, згідно з ученням Г. Сковороди, є пізнання, освоєння істини, а на основі цього – здобуття гармонії, спокою, душевного примирення. Підходи та ідеї Г. Сковороди щодо розуміння людини, її сутності та взаємозв'язку з природою, суспільством свідчать про великий гуманістичний зміст його філософії і не втратили своєї актуальності й сьогодні.

Перспективу подальших своїх досліджень у цій царині вбачаємо у детальнішому вивченні наукових теорій мислителя, що детермінували розвиток вітчизняної психологічної науки, а саме таких її галузей, як вікова, педагогічна психологія та психологія особистості.

Список використаних джерел

1. Антологія української поезії : у 6 т. / гол. ред. В. Шевчук. Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. 325 с.
2. Боровицька О. М. Психологічні аспекти концепції «сродності» Г.С. Сковороди. *Актуальні проблеми психології. Т. 12. Психологія творчості.* 2013. Вип. 18. С. 21–32.
3. Васянович Г. Християнсько-філософський персоналізм Григорія Сковороди (до 300-річчя від дня народження). Львів : Норма, 2022. 268 с.
4. Глива Є. Онтологічний образ людини в творчості Григорія Сковороди. Київ : ТОВ «Клім», 2006. 256 с.
5. Путіловська Н. В. Життя і творчість Григорія Сковороди як феномен української культури епохи Просвітництва. *Young Scientist.* 2017. № 4.2 (44.2). С. 65–69.
6. Сковорода Г. С. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. Харків ; Едмонтон ; Торонто : Майдан : Вид-во Канад. Ін-ту Українських Студій, 2011. 1400 с.
7. Шевчук В. В., Чепа М.-Л. А. Історико-культурні передумови становлення Полтавської психологічної школи у XVIII–XX століттях. Київ : ВД «Слово», 2015. 256 с.
8. Шмаргун В. М., Костюк Д. А. Психолого-педагогічні ідеї у творчості Г. С. Сковороди. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Гуманітарні студії.* 2018. № 295. С. 188–193.

References

1. Shevchuk, V. (Ed.). (1984). *Antolohiia ukrainskoi poezii [An anthology of Ukrainian poetry]* (Vol. 1). Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
2. Borovytska, O. M. (2013). *Psykhologichni aspekty kontseptsii «srodnosti» H. S. Skovorody [Psychological aspects of the concept of "kinship" H.S. Skovoroda]*. *Aktualni problemy psykhologii. T. 12. Psykhologhiia tvorchosti [Actual problems of psychology. T. 12. Psychology of creativity]*, 18, 21-32 [in Ukrainian].
3. Vasianovych, H. (2022). *Khrystyiansko-filosofskyi personalizm Hryhoriia Skovorody (do 300-richchia vid dnia narodzhennia) [Christian-philosophical personalism of Grigoriy Skovoroda (to the 300th anniversary of his birth)]* Lviv: Norma [in Ukrainian].
4. Hlyva, Ye. (2006). *Ontolohichni obraz liudyny v tvorchosti Hryhoriia Skovorody [The ontological image of man in the work of Hryhoriy Skovoroda]*. Kyiv: TOV "Klim" [in Ukrainian].
5. Putilovska, N. V. (2017). *Zhyttia i tvorchist Hryhoriia Skovorod yak fenomen ukrainskoi kultury epokhy Prosvitnytstva [The life and work of Hryhoriy Skovoroda as a phenomenon*

- of Ukrainian culture of the Enlightenment era]. *Young Scientist*, 4.2 (44.2), 65-69 [in Ukrainian].
6. Skovoroda, H. S. (2011). *Povna akademichna zbirka tvoriv [A complete academic collection of works]*. Kharkiv; Edmonton; Toronto: Maidan: Vyd-vo Kanad. In-tu Ukrainskykh Studii [in Ukrainian].
 7. Shevchuk, V. V., & Chepa, M.-L. A. (2015). *Istoryko-kulturni peredumovy stanovlennia Poltavskoi psykholohichnoi shkoly u XVIII–XX stolittiakh [Historical and cultural prerequisites for the formation of the Poltava Psychological School in the 18th–20th centuries]*. Kyiv: VD “Slovo” [in Ukrainian].
 8. Shmarhun, V. M., & Kostiuk, D. A. (2018). Psykholoho-pedahohichni idei u tvorchosti H. S. Skovorody [Psychological and pedagogical ideas in the work of H. S. Skovoroda]. *Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy. Seriya: Humanitarni studii [Scientific bulletin of NUBiP of Ukraine. Series: Humanitarian studies]*, 295, 188-193 [in Ukrainian].

УДК 37.035.461

Освітній потенціал всеукраїнської філософської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід» (на прикладі учнівської молоді Полтавщини)

Копилець Євгеній Вікторович,

кандидат педагогічних наук, заступник директора з навчально-виховної роботи,

Комунальний заклад «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради»

Kopylets Yevhenii,

Candidate of pedagogical sciences, the director's deputy of the educational-behaviour work, Municipal institution “Poltava Regional Center of National-Patriotic Education, Tourism and Local Lore of Young Students of Poltava Regional Council”

E-mail: poltour75@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3234-4126>

Анотація. Доведено, що поширенням масових форм краєзнавчої роботи учнівської молоді належать конференції. Проаналізовано практику проведення щорічної Всеукраїнської філософської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід» у Харкові та засвідчено її ефективність. Розкрито доробок полтавських юних краєзнавців охоплює всі тематичні напрями конференції. Чимало їхніх робіт присвячено життєвому шляху та поетичному і філософському доробку славетного земляка – Григорія Сковороди. Закцентовано увагу на проблемному полі питань методики організації подібних конференцій.

Ключові слова: конференція учнівської молоді, краєзнавча конференція, методика організації конференції учнівської молоді.